

Carlos SÁNCHEZ RUBIO, Rocío SÁNCHEZ RUBIO i Isabel TESTÓN NUÑEZ (2014). *El Atlas Medici de Lorenzo Possi 1687. “Piante d’Estremadura, e di Catalogna”*. Badajoz: 4 Gatos, 277 p.

El present llibre forma part d’una línia de recerca endegada ara ja fa uns quants anys pels historiadors i documentalistes Carlos Sánchez Rubio, Rocío Sánchez Rubio i Isabel Testón Núñez sobre la cartografia militar de la península Ibèrica produïda per la monarquia hispànica durant la segona meitat del segle XVII. Una recerca que s’ha traduït en diverses publicacions magníficament il·lustrades, que ens han permès conèixer la important documentació cartogràfica de caire militar generada per aquesta monarquia durant aquest període i conservada al Krigsarkivet (Arxiu Militar d’Estocolm).

La primera publicació, *Planos, guerra y frontera. La raya luso-extremeña en el Archivo Militar de Estocolmo* (Badajoz, 2003), és obra d’Isabel Testón Núñez, Carlos Sánchez Rubio i Rocío Sánchez Rubio. La segona, *Imágenes de un Imperio perdido. El Atlas del marqués de Heliche* (Badajoz, 2004), té com a autors a Rocío Sánchez Rubio, Isabel Testón Núñez i Carlos Sánchez Rubio. Mentre que la tercera, *La memoria ausente. Cartografía de España y Portugal en el Archivo Militar de Estocolmo. Siglos XVII y XVIII* (Sevilla, 2006), és obra d’Isabel Testón Núñez, Rocío Sánchez Rubio i Carlos Sánchez Rubio.

Per contra, el llibre que estem ressenyant està dedicat a l’anàlisi i reproducció d’un extraordinari document cartogràfic conservat al Museo Galileo, Istituto e Museo di Storia della Scienza de Florència: *Piante d’Estremadura, e di Catalogna di Lorenzo Possi* (1687). Aquest document, que en el llibre és descrit de forma genèrica com a *Atlas Medici*, és una obra manuscrita i acolorida que l’enginyer militar toscà Lorenzo Possi (Pistoia, 1637- ?) va confeccionar i regalar el 1687 a Ferdinando de Medici, primogènit i hereter del gran duc de la Toscana Cosimo III. Està format per 51 làmines que contenen un gran nombre de mapes, plànols, plantes i vistes de diferents ciutats i places fortes de Catalunya, Extremadura i Portugal, així com un plànol i una vista de la ciutat de Cartagena, un plànol i una vista de la ciutat de Melilla i un plànol, una vista i dues plantes pertanyents a la ciutat algeriana d’Oran.

El territori català hi és representat mitjançant 11 plànols, vuit vistes, quatre mapes i dues plantes, que van ser traçats durant la guerra d’Holanda. Els plànols corresponen a les següents poblacions i places fortes: Cadaqués (1676), Camprodon (1676), Castellfollit de la Roca (1676), Ceret, Girona (1677), Hostalric, Nostra Senyora del Castell (Sureda) (1674), Palamós

[1677], Puigcerdà (1675), la Seu d'Urgell (1673) i Tarragona (1673). Les vistes pertanyen a les següents poblacions i fortificacions: Cadaqués [1676], Castellfollit de la Roca [1676], Hostalric, Palamós (1677), Nostra Senyora del Castell (Sureda) [1674], Puigcerdà [1675], la Roca d'Albera i Roses. Els mapes, que no duen cap títol, representen aproximadament a les següents àrees: cap de Creus; golf de Roses; la Cerdanya, el Conflent i el Ripollès; i el Rosselló i l'Alt Empordà. I les plantes estan dedicades a les següents fortificacions: el castell de la Roca d'Albera i la ciutadella de Roses.

El llibre està dividit en dues parts clarament diferenciades. La primera, que consta de sis capítols, és un estudi sobre la figura de Lorenzo Possi i sobre les característiques cartogràfiques del seu atlas. Mentre que la segona està dedicada a reproduir, de forma íntegra, el citat *Atlas Medici*. En el primer capítol es fa referència a la trobada que va tenir lloc, el set de gener de 1669, a la població extremenya de Lobón entre l'enginyer militar Possi, que aleshores estava destinat a la frontera amb Portugal, i el gran duc de la Toscana Cosimo III, que estava de camí vers Lisboa. Una trobada que esdevindrà fonamental per al futur professional de Possi i que ens permetrà entendre perquè el seu atlas es troba en l'actualitat a Florència. En el segon capítol s'explicà com Possi, tot i el seu origen toscà, era un enginyer militar al servei de la monarquia hispana que, entre finals de 1664 i començaments de 1665, va ser transferit des del regne de Nàpols, on estava destinat, a la península Ibèrica per tal de lluitar contra els independentistes portuguesos. Fou aleshores, durant aquesta guerra, quan va entrar en contacte amb un seguit d'enginyers militars italians també al servei de la monarquia hispànica, com Jerónimo Rinaldi o Ambrosio Borsano, amb els quals col·laboraria estretament durant la seva posterior etapa catalana.

En el següent capítol, el tercer, s'estudien les diverses activitats militars que Possi va dur a terme en territori català entre 1670 i 1677. Així, segons els autors, entre finals de 1671 i començaments de 1672, va enllestir un projecte de fortificació del castell de Montjuïc de Barcelona. Després, a partir de 1673 amb l'esclat de la guerra d'Holanda, va participar en diverses accions bèl·liques contra l'exèrcit francès. Unes accions que estan en la base de la diversa i interessant cartografia militar de Catalunya aplegada a l'*Atlas Medici*. Tanmateix, en una d'aquestes accions, la del setge francès de 1675 a l'estratègic castell de Bellaguarda, que els espanyols havien recuperat amb gran esforç l'any anterior, el seu prestigi militar va ser qüestionat. Possi, que era un dels militars encarregats de la seva defensa, va ser acusat d'haver-lo lliurat a l'exèrcit enemic sense haver presentat una resistència prou decidida i, com a conseqüència d'això, va ser jutjat. La comissió militar encarregada d'avaluar la seva responsabilitat en aquest fet –de la qual formava part Ambrosio Borsano– no el va condemnar, però la seva reputació professional va quedar molt malmesa.

En el capítol quart s'explica el darrer tram de la seva activitat com a enginyer militar: el del retorn a la Toscana. Perduda la confiança dels militars espanyols, Possi va cercar ajuda professional en el seu antic cap militar, l'enginyer militar

Marco Alessandro del Borro, que des de 1677 era el governador de la plaça forta de Liorna. Aquest, coneixent la vàlua professional de Possi com a enginyer, el va incorporar el 1678 al grup de militars encarregats de la defensa d'aquesta plaça forta. Va ser aleshores, el 1687, durant la seva etapa toscana, quan Possi va elaborar el seu magnífic *Atlas Medici*.

El capítol cinquè constitueix una anàlisi de l'activitat cartogràfica del grup d'enginyers militars italians que van treballar, juntament amb Lorenzo Possi, al servei de la monarquia hispana durant la segona meitat del segle XVII. Al primer apartat es formulen dos dels grans problemes de la cartografia manuscrita militar d'aquesta època: 1) conèixer l'autoria d'una documentació cartogràfica, una bona part de la qual ha romàs anònima; i, 2) saber en quina mesura els plànols atribuïts a un cartògraf no són altra cosa que una còpia amb petites variacions de documents cartogràfics ja existents i realitzats per d'altres cartògrafs. En aquest sentit es planteja, de forma molt pertinent, la qüestió de fins a quin punt alguns dels mapes atribuïts a Borsano o a Pozzi eren estrictament seus, ja que, tal com s'assenyala, “tanto Borsano como Possi se sirvieron de materiales comunes que cada cual adaptó a sus necesidades y gustos”.

El segon apartat es un intent d'esbrinar, mitjançant l'anàlisi de les diverses formes de treballar de cadascun d'aquests enginyers militars, l'autoria de la documentació cartogràfica conservada. Així, per exemple, s'empra amb èxit la tècnica de les marques d'aigua. Una tècnica que ha permès saber que els plànols de Valencia de Alcántara y Moraleja signats per Ambrosio Borsano duen la mateixa marca d'aigua que els fulls que componen l'*Atlas de las fortificaciones del Reino de Portugal y de Extremadura*, una obra anònima que es conserva al Centro Geográfico del Ejército (Madrid). Mentre que en el tercer i darrer apartat d'aquest capítol s'explica com l'obra cartogràfica de Possi constitueix un espill en el qual es reflecteix l'activitat cartogràfica del citat grup d'enginyers militars italians. Una opinió que es fonamenta, bàsicament, en la sèrie de mapes de la Seu d'Urgell que Lorenzo Possi posseïa i que va consultar a l'hora de traçar el plànol d'aquesta població pirinenca existent a l'*Atlas Medici*. Així, aquest darrer plànol no es altra cosa que una còpia engrandida i embellida d'una planta més antiga de la Seu d'Urgell que no s'ajustava a la realitat i que conservava entre els seus papers. De fet, tal com assenyalen els autors del llibre, “cuando Possi utiliza planos del grupo de ingenieros los suele desarrollar, y más tarde, cuando hace el Atlas, amplía sus dibujos, por los que acaba ofreciendo un derroche informativo en la obra final”.

Per últim, el capítol sisè està dedicat a explicar les raons que van portar Possi a elaborar l'anomenat *Atlas Medici*. Un atlas que era, sobretot, un full de serveis com a militar de la monarquia hispana, adreçat al príncep Ferdinando de Medici amb la finalitat d'aconseguir ser nomenat castellà de la fortalesa vella de Liorna. Ara bé, es tracta d'un full de serveis del qual s'han omès algunes alguna de les actuacions militars més desafortunades del seu protagonista. Així,

no hi ha cap plànol de la batalla de Montes Claros de 1655, en la qual Possi va participar i on l'exèrcit portuguès va aconseguir una victòria decisiva sobre l'exèrcit espanyol. Però, tampoc hi ha cap plànol o planta de la fortalesa de Bellaguarda, la defensa de la qual va malmetre la seva reputació com a enginyer militar. D'altra banda, tal com expliquen els autors, l'Atles Medici sembla una obra inacabada, ja que hom hi troba a faltar plànols –com és el cas de Barcelona– de places fortes o de fortificacions en les quals Possi va treballar.

La lectura d'aquests capítols palesa l'extraordinari rigor històric i cartogràfic amb què s'ha elaborat el present llibre. Un rigor que abasta des de la cura que s'ha posat en l'ús dels topònims portuguesos o catalans, fins a la consulta exhaustiva de les fonts primàries i la bibliografia existent. Sense oblidar l'aplicació de noves tècniques d'anàlisi documental com la d'identificar les marques d'aigua existents en els plànols per a determinar la seva autoria. El resultat és un estudi que constitueix una aportació de primer ordre a la història de la cartografia espanyola de la segona meitat del segle XVII. Una aportació que ens permetrà avançar, de forma significativa, en el coneixement de la història de la cartografia d'un període que alguns geògrafs i historiadors han considerat, de forma apressada i errònia, de gran decadència pel que fa referència a l'activitat cartogràfica.

D'altra banda, la vàlua d'aquest llibre no es limita únicament al rigor de la seva anàlisi històrica i cartogràfica. L'extraordinària cura amb que ha estat editat –i aquí es veu la mà dels autors, un dels quals és editor professional– fan del present llibre una obra d'història de la cartografia modèlica des de tots els punts de vista. Com a resultat d'això, la segona part del llibre, en la qual es reproduïx de forma íntegra l'Atles Medici, esdevé no sols una eina fonamental per a l'anàlisi del paisatge dels territoris cartografiats i per a l'estudi de la cartografia militar de la segona meitat del segle XVII, sinó una font de gaudi estètic considerable, ja que Lorenzo Possi, tal com assenyalen els autors, no sols era un bon cartògraf, sinó un excel·lent dibuixant. No puc acabar aquesta ressenya sense fer una única observació crítica, de la qual són totalment aliens els autors i que no té res a veure amb la vàlua científica o editorial del llibre ressenyat. Es tracta d'una observació vinculada a la limitada difusió editorial que se n'ha fet i que constitueix un problema que esperem es pugui resoldre ben aviat. El llibre s'ho val.

Francesc Nadal i Piqué